

فصل نامه جندی شاپور، دانشگاه شهید چمران اهواز
سال چهارم، شماره ۱۴، تابستان ۱۳۹۷

ز یورآلات زنانه دوره صفوی با تأکید بر نوع موتیف‌های تزئینی^۱

فاطمه امیری^۲ (نویسنده مسئول)

رضا نوری شادمانی^۳

محسن جاوری^۴

تاریخ دریافت: ۹۸/۵/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۶/۲۵

چکیده:

دوره صفوی یکی از دوره‌های درخشان تاریخ، هنر و فرهنگ ایران است که با توجه به قدرت حکومت مرکزی در این دوره هنرها هم رشد قابل توجهی نموده و از دوره‌های درخشان هنری تاریخ ایران است. هنر ساخت و طراحی زورآلات در ایران پیشینه ای چند هزار ساله دارد که این پیشینه باعث شده است که هر دوره هنر زورسازی مشخصه‌های خود را داشته باشد و با فرهنگ و آئین و رسومات مردم جامعه در هر طبقه ای آمیخته شود. در این پژوهش به مطالعه زورآلات دوره صفوی پرداخته شده است. این پژوهش به روش کتابخانه ای و موزه انجام شده و در پایان این پژوهش مشخص گردید که بیشترین نقوش به کار رفته شامل نقوش هندسی، گیاهی و کتیبه بوده است. تکنیک ساخت، بیشتر قالبی و در مواردی به صورت دستی بوده است. در هنر زورسازی دوره صفوی به جایگاه مذهب شیعه به خوبی مشخص و بارز است و این نشان از قدرت مذهب شیعه در جامعه و هنر دوره صفوی دارد. در این دوره فلزات طلا، نقره و فولاد برای ساخت و تولید زورآلات مورد استفاده بوده است که در کنار این فلزات سنگهای قیمتی هم استفاده شده است.

واژگان کلیدی: دوره صفوی، فلزکاری، زورآلات، طلا، نقره.

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده مسئول است.

۲. کارشناس ارشد باستان‌شناسی دانشگاه کاشان mannia7@hotmail.com

۳. استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه کاشان nourishad.r@gmail.com

۴. استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه کاشان mohsen.javeri@gmail.com

۱-مقدمه:

صنعت ساخت جواهرات، زینت آلات و زیورآلات با توجه به علاقه انسان به خود آرایی و علاقه به اشیاء پر زرق و برق پیشینه ای طولانی دارد و الگوها و نقوش این آثار هنری در بردارنده تجارب اجتماعی، فرهنگی و معتقدات مذهبی دوران خود هستند و لذا به فهم بهتر سیر تحول اندیشه های مردم دوران خود کمک می کنند.

دولت صفوی بنا به نظر بسیاری از محققان، حکومت ایران اسلامی را به جایگاه دولت ملی ارتقا داد و نخستین حکومت بزرگ و یکپارچه در ایران پس از اسلام را ایجاد کرد. هنر دوره صفویه همیشه زبانه های هنرهای دوران اسلامی بوده چرا که دوره صفویه عصر امنیت، اقتدار، توسعه اقتصادی و رشد فرهنگی و هنر بود. هنر ساخت جواهرات و زیورآلات یکی از هنرهای سرآمد این دوره شناخته می شد، که یکی از دلایل پیشرفت این هنر در این دوره از تاریخ وجود امنیت بسیار در آن زمان بوده که به مردم اجازه می داد از این اشیاء گرانبها استفاده کرده و برای ساخت این اجسام کمال دقت و خلایقیت را از خود نشان دهند، اما کاربرد این اجسام گرانبها برای چه افراد و استفاده در چه مواقعی میسر بود چیزی است. اما وقتی هنر در خدمت دین باشد و ایمان قلبی راهنمای هنرمند گردد پدیده های ارزنده و جالبی به وجود می آید که باعث می شود الگوها و نقوش یک اثر هنری بتواند سیر تحول و اندیشه های مردم دوران خود را به نمایش بگذارد و همین امر یک اثر هنری را با ارزش جلوه می دهد.

۲-پیشینه و سوالات پژوهش:

در مطالعات صورت گرفته در مورد جواهرات به صورت مختصر اشاراتی به به صنعت جواهر سازی دوره صفویه شده است که این پژوهشها عبارتند از:

-ابراهیمی بروجنی، سیده حکیمه (۱۳۹۲). بررسی تصویری زیورآلات موجود در موزه هنرهای تزئینی اصفهان.

-بیانی، مهدی (۱۳۴۸). پانصد سال تاریخ جواهرات سلطنتی ایران.

-راعی، ریحانه (۱۳۹۲). الگوهای سنتی و مدرن طراحی زیور ایرانی از پیش از مادها تا پهلوی.

-ریاضی، محمدرضا (۱۳۷۲). نگاهی اجمالی به تاریخ جواهر سازی و زرگری ایران.

-سلیمانزاده، فاطمه (۱۳۹۱). طراحی و ساخت جواهرات معاصر با رویکرد به جواهرات صفوی.

- ضرغام پور، فاطمه (۱۳۹۱) شناخت و تحلیل کاربرد مردم‌شناختی جواهرات مورد مطالعه حوزه جواهرات ملی.

- ضیاء پور، جلیل (۱۳۴۸). زبورهای زنان ایران از دیر باز تا کنون.

- غیبی، مهرآسا (۱۳۹۱). سی و پنج هزار سال تاریخ زبورآلات اقوام ایرانی.

- میرجعفری، حسین. سید بنکدار، سید مسعود (۱۳۸۷). زرگری و جواهر سازی در عصر صفوی. سوالات این پژوهش عبارتند از:

۱. بیشترین نقوش تزئینی به کاررفته در زبورآلات دوره صفویه، به چه اشکالی پدیدار شده‌اند؟
۲. تکنیک‌ها (روش‌های) ساخت و تزئین زبورآلات دوره صفویه چه بوده‌است؟
۳. جایگاه مذهب تشیع و اندیشه ملی‌گرایانه در هنر زبورآلات سازی این دوره چگونه بوده‌است؟

۳- صفویان:

صفویان سلسله‌ای ایرانی و شیعه بودند که در سال‌های ۸۸۰ تا ۱۱۰۱ هجری خورشیدی (برابر ۹۰۷-۱۱۳۵ قمری و ۱۷۲۲-۱۵۰۱ میلادی) بر ایران فرمانروایی کردند. بنیانگذار سلسله پادشاهی صفوی، شاه اسماعیل یکم (۷۰۸-۹۲۶ ه. ق) است که در سال ۸۸۰ خورشیدی در تبریز تاجگذاری کرد و آخرین پادشاه حقیقی صفوی، شاه سلطان حسین (۱۱۳۵-۱۱۰۵ ه. ق) است که در سال ۱۱۰۱ خورشیدی از افغانها شکست خورد. ایران در دوره صفویه در زمینه مسائل نظامی، فقه شیعه، و هنر (معماری، خوشنویسی، و نقاشی) پیشرفت شایانی نمود. هنرمندان مشهور این دوره نیز رضا عباسی، علیرضا عباسی، میرعماد، و آقامیرک هستند. ولی از نظر ادبی، در دوره صفویه شاعر یا نویسنده بزرگی از ایران برنخاست و تنها در زمینه ادبیات شیعی و مرثیه‌سرایی آثاری درخور توجه پدید آمد.

۴- تاریخچه جواهرات و زبورآلات در ایران:

هنر زرگری و طلاسازی سابقه ای بس دیرین در هنر ایران زمین دارد. از دوره صفویه، اطلاعات روشن تری درباره مجموعه جواهرات سلطنتی وجود دارد. در ایران دوره صفویه تراش جواهرات نیز صورت می‌گرفت، البته تراش جواهرات در ایران به پای تراش جواهرات در غرب نمی‌رسید^۱. محل کار جواهرسازان و جواهر فروشان اصفهان بیشتر در حجره‌های اطراف میدان نقش جهان بوده‌است. تجارت جواهرات در عصر صفویه پس از صلح و امنیتی که در ایران دوره صفویه، به ویژه پس از به

۱. میرجعفری، سید بنکدار، زرگری و جواهرسازی در عصر صفوی، ص ۳.

قدرت رسیدن شاه عباس اول ایجاد شد، زمینه برای رونق گرفتن تجارت آماده گردید و بازرگانان و سیاحان در لوای امنیت ایجاد شده به سوی ایران سرازیر شدند و موجب پویاتر شدن اقتصاد ایران گردیدند. تجار کالاهایی را با خود می‌آوردند و در کشور عرضه می‌نمودند و با خرید مصنوعات ایرانی، آنها را به نقاط دیگری می‌بردند. در طی این معاملات هم خود به سود می‌رسیدند و هم باعث شکوفاتر شدن اقتصاد ایران می‌گردیدند^۱. هدف این پژوهش بر آن است تا چگونگی هنر زیورآلات، جواهرسازی و زرگری در دوره ای از تاریخ ایران یعنی دورهٔ صفویه را مطالعه و بررسی کند.

۵- زیورآلات زنانهٔ مورد مطالعه:

انگشتر طلا نگین مربع: این انگشتر طلا با نگین جعبه ای و الماس شکل ساخته شده در دوره صفویه یکی از نمونه‌های نادر از جواهرات است که کل انگشتر به رنگ طلایی دیده می‌شود اما حلقه آن از جنس مفتول می‌باشد.^۲ شکل مربع این انگشتر است که مربع نمادی از زمین، با دایرهٔ آسمان در تضاد است. مربع که مانند یک الماس از جنس طلا دیده میشود کمی ضخامت دارد، در مرکز این مربع الماس شکل جمله "لقا المحبوب شفا القلوب" به زبان عربی نوشته شده است، چرا که آیات قرآنی به زبان عربی می‌باشد که به وسیله دو خط افقی به دو نیمه تقسیم شده و همچنین چندین خط که به صورت واضح دیده می‌شود که توانسته رویه انگشتر و نوشته‌ها را به چندین مدل چهارتایی تقسیم کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. شاردن، سیاحتنامه، ص ۲۲۷.

۲. کوپر، فرهنگ مصور نمادهای سنتی، ص ۲۵۳.

تصویر ۱- انگشتر طلایی دوره صفویه^۱

گوشواره: گوشواره زیبا مربوط به اوایل دوره صفویه می‌باشد که از یک تصویر نقاشی شده به سبک نگاره بدست آمده است، این نقاشی زنی در یک داستان را نشان می‌دهد که کلاهی بر سر دارد و از زیر کلاهش این گوشواره پدیدار گشته است. این گوشواره از جنس یاقوت و طلا می‌باشد. که یاقوت به معنای سلطنت، عزت، غیرت، نیرو، عشق، آرزو، زیبایی، طول عمر، آسیب ناپذیری است. شکل ظاهری آن به سه بخش اصلی تقسیم می‌شود و یک بخش اتصال، در قسمت بالا یک تصویر بته شکل را می‌بینیم که روی آن با سنگهای یاقوت پوشیده شده است و از همین قسمت به گوش آویخته می‌شود.^۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. همان ص ۲۲۷.

۲. اسکارچیا، تاریخ هنر ایران (هنر صفوی، زند و قاجار)، ص ۲۲۲.

تصویر ۲- گوشواره یا قوت، بخشی از نگاره اصحاب کهف قزوین، دوره صفویه. (طرح از نگارنده).
 گردنبند قلب: این آویز به صورت ملیله کاری که در آن دوره برای ساخت زیورات استفاده می شده ساخته و به وسیله جواهرات مرصع گشته است. اولین موردی که هنگام دیدن این آویز زیبا به چشم می خورد شکل قلب است که نشانی از قلب آدمی و عشق را تداعی می کند اما معانی دیگر قلب است که مرکز موجود، چه جسمانی و چه روحانی حضور الهی است. قلب مظهر خرد حسی است در تضاد با خرد منطقی و قلب هر دو به معنی عقل است اما قلب مظهر ترحم، عشق، محل راز و خورشید نماد قلب است. در اسلام به معنی مرکز وجود چشم دل مرکز معنوی عقل مطلق تتویر است. قلب معبد خداست.^۱

تصویر ۳- گردنبند قلب، ملیله کاری شده و مرصع به جواهر دوره صفویه^۲

۱ کوپر، فرهنگ مصور نمادهای سنتی، ص ۲۷۹

۲ همان ص ۲۷۹

گردنبند جا دعا: نمونه جذاب دیگر از جواهرات و زیورآلات بدست آمده از دوره صفویه یک عدد جا قرآنی است که از جنس طلا می باشد. برای استفاده از آن یک قرآن کوچک و یا یک برگ طومار قرآنی را به صورت تا شده در داخل آن قرار میدادند و با زنجیر یا بندی به گردن می‌آویختند تا قرآن، آیات قرآنی و دعا از فرد مصرف کننده محافظت کند. شکل ظاهری آن ابتدا یک مستطیل است، که از یک طرف یک نیم دایره به آن متصل گشته، اما تصویر مستطیل و کاربرد آن در این جا دعا بسیار زیاد دیده می شود. نیم دایره نمادی از گنبد و نشانی از آسمان است .

تصویر ۴- نقش نقاط و فرم اصلی جا دعایی طلا^۱

گردنبند زن و تاج کلاه : این آویز زیبا که از یک شکل پنج گوش در وسط و چندین شش گوش که به ترتیب از دو طرف پلاک بزرگ به زنجیر آویخته شده است تشکیل می شود و در انتهای پلاک بزرگ یک منگوله آویزان است. پنج ضلعی خود به معنای درخت زندگی که با سختی، عدالت است^۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱ برداشت از کوپر، ص ۳۴۴.

۲ کونل، هنر اسلامی تاریخ هنر ایران، ص ۳۴۵.

تصویر ۵- گردنبند و تاج کلاه، سده دهم ه ق.، نقش شش ضلعی و پنج ضلعی.^۱

گردنبند چهل بسم الله: این گردنبند که یک نمونه نادر از آثار بدست آمده از اواخر دوره صفویه می باشد با نام چهل بسم الله نامگذاری شده است، چرا که تعداد چهل بار کلمه بسم الله روی قطعات قلبی شکل و یا برگ شکل این گردنبند به صورت کنده کاری تکرار شده و برای همین با این نام خوانده می شود. توصیف کلی ظاهری آن از تعدادی برگ و یا قلب با ابعاد کوچک تشکیل شده که در روی هر کدام عبارت بسم الله آمده است و سپس در بالای آن یک قسمت لوله ای وجود دارد که بند یا طناب از آن عبور کرده و به وسیله آن به گردن آویخته می شده این گردنبند از یک کلکسیون شخصی که از وارثین زمان صفوی بوده اند بدست آمده است.

تصویر ۶- گردنبند نقره، چهل بسم الله، دوره صفویه از مجموعه خانم پروین امیر قلی.^۲

۱ همان ص ۳۴۵

۲ آلبوم مجموعه شخصی خانم پروین امیر قلی.

دستبند نقره: این دستبند از جنس نقره، قلمکاری شده به صورت تو خالی، و دانه دانه گل و برگ و سیم به روی آن کوبیده است، این اثر زیبا کار آرامنه دوره صفویه می باشد چرا که در آن زمان بیشتر جواهرات و زبورآلات ظریف را آرامنه می ساختند. شکل ظاهری آن یک دایره است که نقوش به صورت برجسته و قوسدار روی آن سوار شده، در واقع طرحها به وسیله سیم نازک ساخته شده و یکی یکی به روی قوس دایره نقش بسته و لحیم کاری شده و این دستبند را تشکیل داده است .

تصویر ۷- دستبند نقره، قلمکاری شده، دوره صفویه از مجموعه خانم پروین امیر قلی^۱

گردنبند ۱۳ تکه یشم: این گردنبند از سیزده بخش جداگانه یشم سبز رنگ ساخته شده است که در میان هر بخش یشم سنگ های قیمتی قرار گرفته و بخش های سیزده گانه را از هم جدا کرده است. بر روی هر تکه یشم به خط نسخ کلماتی نوشته شده است که به ترتیب اسامی ۱۲ امام شیعه بر روی آنها حک شده است. در بخش میانی که از همه بزرگتر است و دارای شکستگی است دعای ناد علی نوشته شده است. هر کدام از این بخش ها به شکل یک قلب با زوائد و اضافاتی هندسی است که شکل واحدی ندارند و هر کدام به اشکال مختلفی هستند.^۲

۱. آلبوم مجموعه شخصی خانم پروین امیر قلی.

۲. سایت موزه بریتانیا.

تصویر ۸- گردنبند یشم دوره صفویه ، موزه بریتانیا.^۱

پلاک طلا (۱): پلاک طلای بادامی شکل که در موزه بریتانیا نگهداری می شود.^۲ قسمت بالای این پلاک شکسته و صدمه دیده است. در یک طرف این پلاک بخش حاشیه دور تا دور پلاک به صورت خطوط موازی تزئین شده است و در بخش میانی با نقوش اسلیمی و عبارت " ماشالله " تزئین شده است . در طرف دیگر این پلاک هم به مانند طرف دیگر آن دارای تزئینات خطوط موازی در گرداگرد پلاک و نقوش اسلیمی در میان آن است که عبارت " یا حافظ " در میان آن خودنمایی میکند. این اثر با شماره موزه ۱۸۷۷۷ در موزه بریتانیا نگهداری می شود.^۳

۱ همان.

۲ همان.

۳ همان.

تصویر ۹- پلاک طلا دوره صفویه، موزه بریتانیا. اندازه ۲۱*۲۳ میلی متر^۱

پلاک طلا (۲): این پلاک طلایی دایره شکل است که به صورت دایره های مختلف تزئین شده است. در حاشیه بیرونی یک طرف آن به صورت نقطه چین تزئین شده است. در داخل قسمت میانی این طرف پلاک عبارت "لااله الاالله محمد رسول الله" حک شده است. در طرف دیگر این پلاک به مانند طرف مقابل حاشیه بیرونی نقطه چین تزئین شده است و در داخل دایره های تو در تو نقش خورشید به صورت شش ضلعی نقش بسته است. در داخل نقش این خورشید کلمه "الله" نقش بسته شده است و در میان شعاعهای نقش خورشید عبارت "بسم الله الرحمن الرحيم" نقش بسته شده است.^۲

تصویر ۱۰- پلاک طلا دوره صفویه، موزه بریتانیا. اندازه: ۲۹×۱۰ میلی متر^۳

پلاک طلا (۳): پلاک طلای دایره ای شکل با اندازه ۲۰*۱ میلی متر که در موزه بریتانیا نگهداری می شود. (سایت موزه بریتانیا). در هر دو طرف این پلاک بخش حاشیه دور تا دور پلاک به صورت خطوط موازی تزئین شده است و در بخش میانی با نقوش اسلیمی و عبارت "ماشالله" تزئین شده است. این اثر با شماره موزه ۱۹۲۱۱۰ در موزه بریتانیا نگهداری می شود.^۴

۱ همان.

۲ همان.

۳ همان.

۴ همان.

تصویر ۱۱- پلاک طلا دوره صفوی، موزه بریتانیا . اندازه: ۱۰×۲۰ میلی متر^۱

پلاک طلا (۴): شکل ظاهری این به صورت دایره کامل است که بر روی آن به صورت دایره های مختلف تو در تو تقسیم و تزئین شده است. در قسمت حاشیه دو تا دور هر دو طرف با نقوش گل و برگ اسلیمی تزئین شده است و در قسمت دایره میانی هر دو طرف عباراتی دعایی با خط نسخ نوشته شده است. در هر دو طرف دعای این پلاک عبارت "یا مفتاح الابواب افتح لنا خیر الناس" آمده است. این پلاک طلائی دارای اندازه ۱*۳۳ میلی متر است و با شماره موزه ای ۱۷۰۳۶ در موزه بریتانیا نگهداری می شود.^۲

تصویر ۱۲- پلاک طلا دوره صفوی، موزه بریتانیا . اندازه: ۱۰×۳۳ میلی متر^۳

پلاک طلا (۵): شکل ظاهری این به صورت دایره کامل است که بر روی آن به صورت دایره های مختلف تو در تو تقسیم و تزئین شده است. در حاشیه دو تا دور هر دو طرف با نقطه چین و خط نوشته تزئین شده است. این پلاک طلائی دارای اندازه ۱*۳۰ میلی متر است. در دایره میانی این آویز عبارت دعاء ناد علی با

۱ همان.

۲ همان.

۳ همان.

این مضمون به چشم می‌خورد و در دو تا دور دعای ناد علی دعاء ان یکاد با این عبارت نقر گردیده است این پلاک با شماره موزه ای ۱۶۲۹۷ در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود.^۱

تصویر ۱۳- پلاک طلا دوره صفوی، موزه بریتانیا . اندازه: ۱۰×۳۳ میلی متر^۲

گوشواره طلا: شکل این گوشواره به صورت گوی های شبکه توخالی به تعداد ۴ عدد به اضافه دو گوی ریز جقه شکل در اطراف آنها است که احتمالاً برای زیبایی و کم شدن وزن گوشواره ساخته شده است. در این گوشواره پیچک ها از دو طرف چپ و راست به آن متصل می‌شود و قرار گرفتن ۵ عدد پیچک در هر طرف بادامچه نوعی تقارن در مرکز اثر به وجود آورده است. ۴ گوی که به قسمت پائینی حلقه اصلی گوشواره متصل شده موجب حجم یافتن گوشواره شده است. در بالای گوشواره دارای تزئینات کنگره مانند است.^۳ این گوشواره در موزه هنرهای تزئینی اصفهان نگهداری می‌شود.

تصویر ۱۴- گوشواره طلای دوره صفویه^۴

۱ همان.

۲ همان.

۳ حاتم، علیزاده، تحلیل زیبایی شناسانه فرم و نقش در زبورآلات ملیله طلایی ایران، ص ۲۸.

۴ همان ۳۰.

۶- ارزیابی و تحلیل:

با مطالعه صورت گرفته بر روی ۱۴ زیور زنا نه دوره در تجزیه و تحلیل صورت گرفته مشخص گردید که از مجموع ۱۴ زیور زنا نه از لحاظ نقش بر روی ۸ مورد کتیبه ، ۵ مورد نقوش گیاهی، همه ۱۴ مورد نقوش هندسی ، ۱ مورد نقش جانوری و هیچ نقش انسانی بر روی زیورهای زنا نه به کار رفته است. (جدول ۱). از لحاظ نوع و معنای نقوش به کار رفته بر روی زیورهای زنا نه مشخص گردید که از ۱۴ مورد مطالعه شده ۱۰ مورد دارای نقوش کتیبه مذهبی هستند و ۵ مورد نقوش به کار رفته بر روی آنها دارای جنبه تزئینی بوده و هیچ مورد نقوش اساطیری بر روی زیورهای زنا نه وجود نداشته است. (جدول ۲). از لحاظ تقسیم بندی نقوش کتیبه مذهبی در مورد زیورهای زنا نه مشخص گردید که ۶ مورد دارای نقوش قرآنی و ۴ مورد دارای نقوش شیعی هستند و ۴ مورد نقش کتیبه مذهبی ندارند. (جدول ۳). از لحاظ جنس زیورهای ساخته شده مشخص گردید که از مجموع ۱۴ مورد زنا نه ۱۱ مورد از طلا ساخته شده ۲ مورد نقره ای و هیچ زیوری از آهن یا فولاد ساخته نشده است. در مورد سنگ های قیمتی به کار رفته ۱ مورد مروارید، ۱ مورد یاقوت ، ۱ مورد یشم به کار رفته است. (جدول ۴).

ردیف	اسم نمونه	کتیبه	گیاهی	هندسی	جانوری	انسانی
۱	انگشتر طلا نگین مربع	*		*		
۲	گوشواره			*		
۳	گردنبند قلب		*	*		
۴	گردنبند جا دعا			*		
۵	گردنبند زن و تاج کلاه			*		
۶	گردنبند چهل بسم الله	*		*		
۷	دستبند نقره		*	*		
۸	گردنبند ۱۳ تکه یشم	*		*		

		*	*	*	پلاک طلا (۱)	۹
		*		*	پلاک طلا (۲)	۱۰
		*	*	*	پلاک طلا (۳)	۱۱
		*	*	*	پلاک طلا (۴)	۱۲
		*		*	پلاک طلا (۵)	۱۳
	*	*			گوشواره طلا	۱۴
-	۱	۱۴	۵	۸	مجموع	

جدول ۱ - نقوش روی زیورآلات زنانه دوره صفویه

ردیف	اسم نمونه	کتبیه مذهبی	اساطیری	تزئینی
۱	انگشتر طلا نگین مربع	*		
۲	گوشواره			*
۳	گردنبند قلب			*
۴	گردنبند جا دعا	*		
۵	گردنبند زن و تاج کلاه	*		*
۶	گردنبند چهل بسم الله	*		
۷	دستبند نقره			*

		*	گردنبند ۱۳ تکه یشم	۸
		*	پلاک طلا (۱)	۹
		*	پلاک طلا (۲)	۱۰
		*	پلاک طلا (۳)	۱۱
		*	پلاک طلا (۴)	۱۲
		*	پلاک طلا (۵)	۱۳
*			گوشواره طلا	۱۴
۵	-	۱۰	مجموع	

جدول ۲- نوع نقوش روی زیور آلات زنانه دوره صفویه

ردیف	اسم نمونه	قرآنی (اسلامی)	شیعی
۱	انگشتر طلا نگین مربع	*	
۲	گوشواره	-	-
۳	گردنبند قلب	-	-
۴	گردنبند جا دعا	*	*
۵	گردنبند زن و تاج کلاه	-	-
۶	گردنبند چهل بسم الله	*	
۷	دستبند نقره	-	-
۸	گردنبند ۱۳ تکه یشم	*	*
۹	پلاک طلا (۱)	*	*
۱۰	پلاک طلا (۲)	*	
۱۱	پلاک طلا (۳)	*	
۱۲	پلاک طلا (۴)	*	

۱۳	پلاک طلا (۵)	*	*
۱۴	گوشواره طلا	-	-
	مجموع	۶	۴

جدول ۳- تقسیم بندی کتیبه های مذهبی زیورآلات زنانه

ردیف	اسم نمونه	طلا	آهن یا فولاد	نقره	مروارید	عقیق	یاقوت	یشم
۱	انگشتر طلا نگین مربع	*						
۲	گوشواره	*					*	
۳	گردنبند قلب	*						
۴	گردنبند جا دعا	*						
۵	گردنبند زن و تاج کلاه	*			*			
۶	گردنبند چهل بسم الله			*				
۷	دستبند نقره			*				
۸	گردنبند ۱۳ تکه یشم							*
۹	پلاک طلا (۱)	*						

						*	پلاک طلا (۲)	۱۰
						*	پلاک طلا (۳)	۱۱
						*	پلاک طلا (۴)	۱۲
						*	پلاک طلا (۵)	۱۳
						*	گوشواره طلا	۱۴
۱	۱	-	۱	۲	-	۱۱	مجموع	

جدول ۴- جنس زیورات زنانه دوره صفویه

نتیجه:

با مطالعه زیورات دوره صفویه مشخص گردید که نقوش هندسی کاربرد زیادی در طراحی جواهرات این دوره داشته است و انواع نقوش هندسی اعم از مربع، لوزی، دایره، مستطیل و غیره با توجه به معنای نمادین آنها در ساخت جواهرات به کار رفته است و تقریباً اکثر جواهرات به جای مانده از این دوره در طراحی خود از نقوش هندسی بهره برده اند. بعد از نقوش هندسی بیشترین نقوش به کار رفته در طراحی جواهرات و زیورات دوره صفویه نقوش گیاهی و اسلیمی بوده است که در بسیاری از زیورات مورد استفاده بوده است. در طراحی جواهرات دوره صفویه بجز نقوش هندسی و گیاهی باید از عنصر خط حتماً نام برده شود که عنصری اساسی در طراحی زیورات دوره صفویه بوده است و تقریباً جز اصول اصلی طراحی نقوش روی جواهرات دوره صفویه بوده است.

در ساخت زیورات دوره صفویه تکنیک ساخت جواهراتی که فلزی بوده اند بیشتر قالبی بوده است و در کنار تکنیک قالبی از تکنیک دست ساز برای ساخت جواهرات ریز و پرکار استفاده شده است ولی در ساخت جواهراتی که هم فلز و هم سنگ قیمتی به کار رفته است بیشتر از تکنیک دست ساز و کنده کاری استفاده شده است.

با مطالعه و بررسی جواهرات دوره صفویه مشخص گردید که جایگاه دین اسلام و در قالبی خاص تر شیعی نقشی اساسی در طراحی و ساخت زیورات دوره صفویه داشته اند که در بسیاری از جواهرات دوره صفویه اثری از مذهب تشیع به صورت دعاهای شیعی و یا اسامی امامان شیعه و همچنین حضور نقوش و اعداد خاص که دارای معنی و مفهوم خاص شیعی هستند را می توان دید که این نشان از حضور قوی مذهب شیعه

در هنر و روح مردم دوره صفویه دارد. در این میان اندیشه ملی گرایانه در این دوره شاید به ظاهر نقشی کم رنگ تر در طراحی زبورآلات دوره صفویه داشته باشد ولی وقتی به معنا و مفهوم خیلی از نقوش نگاه می‌کنیم متوجه این می‌شویم که بسیاری از نقوش شیعی ریشه در مفاهیم کهن ملی گرایانه ایرانی دارند. در ساخت زبورآلات دوره صفوی برخلاف دوره های قبل تر جواهرات طلایی کمتر شده است ولی در کل این فلز هنوز نقشی اساسی در ساخت جواهرات دوره صفویه داشته است. فلز نقره از جمله فلزات مهم در ساخت زبورآلات این دوره بوده است و بسیاری از آثار این دوره از نقره ساخته شده بوده است. فولاد یا آهن با روکش طلا هم از جمله فلزاتی است که در این دوره مورد استفاده بوده است. در ساخت زبورآلات دوره صفویه علاوه بر فلزات گرانبها از سنگ های قیمتی چه به صورت ترکیبی و یا به صورت منفرد استفاده شده از که از جمله این سنگها عقیق، یشم، یاقوت، مروارید هستند که بیشترین سنگهای به کار برده در ساخت زبورآلات دوره صفویه بوده است.

در این دوره سازندگان با به کار بردن آیات قرآنی و دعاها ی شیعی و اسامی ائمه و امامان شیعه صاحب جواهر را با توسل به این دعاها و ائمه در برابر خطرات به نحوی بیمه می کرده اند. پس از بررسی نمونه‌ها می‌توان گفت در دوره صفویه رسمیت یافتن آئین تشیع و ایمان هنرمند در راه خدمت به دین نقش اساسی در پیدایش شاهکارها و کاربرد این نقوش در آثار هنری داشته است. ویژگی بیشتر نقوش به معنای هندسی و مذهبی اشاره دارد و طراح سعی کرده به صورتی واضح و گاهی نمادین آن را نشان دهد. ارتباط مضمون آیات قرآنی و اسامی پیامبر و امامان با کاربری آثار هنری نشان از بینش عمیق هنرمندان ایرانی دارد که نسبت به کتاب قرآن اشراف کامل داشته‌اند و متناسب با کاربری اثر هنری، متون قرآنی متناسب با آن آورده‌اند و با این ذوق والای خود، روح هنر قرآنی و شیعی را بر آثار هنری به منصف ظهور رسانده‌اند و همچنین جلوه و جمال خاصی به آثار مخلوق خود بخشیده‌اند.

منابع و مأخذ:

- اسکارچیا، جیان روبرتو. *تاریخ هنر ایران (هنر صفوی وزند و قاجارو)* ترجمه یعقوب آژند، تهران: انتشارات مولی. ۱۳۸۴
- حاتم، غلامعلی. علیزاده، سمیه. *تحلیل زیبایی شناسانه فرم و نقش در زبورآلات ملیله طلایی ایران*. فصلنامه نگارینه هنر اسلامی. شماره ۴ زمستان ۱۳۹۳ صص ۱۹-۳۲. تهران. ۱۳۹۳

-شاردن، ژان. *سیاحتنامه*. ج هشتم. ترجمه محمد عباسی. تهران: موسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر. ۱۳۳۶

-کوپر، جی. سی. *فرهنگ مصورنمادهای سنتی*، ترجمه کرباسیان، ملیحه، تهران: فرهنگ ۱۳۸۶
 -کونل، ارنست. *هنر اسلامی تاریخ هنر ایران*. ترجمه آژند، یعقوب، تهران: انتشارات مولی. ۱۳۹۴
 -میرجعفری، حسین، سید بنکدار، سید مسعود زرگری و جواهرسازی در عصر صفوی، نشریه
 دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دوره دوم، شماره ۵۳، تابستان. صص ۵۵-۷۰، نشر نو، تهران. ۱۳۸۷

